folk/ed. Derg, 2020; 26(3):463-482
DOI: 10.22559/folklor.1245

Türk Kültürü Sözlü Şiir Geleneğinde Ekolojik Boyut: Derin Ekoloji Yaklaşımı Bağlamında Eko-Eleştirel Çözümleme

Ecological Dimension in Turkish Culture Oral Poetry Tradition: Eco-Critical Analysis in the Context of Deep Ecology Approach

Olgun Yalçın*

Öz

Bu makalede seçmiş olduğumuz Türk kültürü sözlü şiir örneklerinde ekolojik boyut tartışılmıştır. "Evin/evde olmanın bilimi" anlamına gelecek şekilde "oikos/ev" ve "logia/bilim" terimlerinden oluşan ekoloji kavramının insanın içerisinde yaşadığı doğal ve kültürel ortamın tümünü kapsayan anlam içeriğine evrilmesi çalışmamızın çerçevesini oluşturmuştur. Bu bağlamda insanın evde olmasını, yeryüzünde olması şeklinde ele alarak, sözlü şiir türü olarak türkülerin içerdiğini düşündüğümüz "dünyada/doğada olma"yla ilgili düşünce, inanç ve yaklaşımları ne derece içerip yansıttığını tespit etmeye çalışmak, makalenin temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Türk halk kültürünün estetik ve iletişimsel bir yönünü oluşturan türkülerin ekolojik anlamda işlevsel boyutu halkbiliminin işlevsel kuramları çerçevesinde değerlendirilerek ekolojik kuramlardan derin ekoloji yaklaşımının görüşleri ışığında yorumlanmaktadır. Çalışma için veri olarak kullanılan örnek türküler ve halk

Geliş tarihi (Received): 14.01.2020- Kabul tarihi (Accepted) 21.05.2020

* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi, doktora öğrencisi. olgunyalcin@gmail.com. ORCID ID 0000-0002-9093-6579

şairlerinin şiirleri, doğayla ilgili temalar içerdiğini düşündüğümüz türkülerden ve âşık şiirlerinden literatür taraması yöntemiyle elde edilmiştir. Yorumlamaya olanak sağlayan şema, müziği kültürel bağlamda değerlendirme anlamında etnomüzikolojik bakış açısından yararlanılarak kurulurken, derin ekoloji yaklaşımı, eko-eleştirel değerlendirmenin kavramsal çerçevesini belirlemektedir.

Anahtar sözcükler: *türkü, ekoloji, derin ekoloji, etnomüzikoloji, eko-eleştiri, doğa*

Abstract

In this article, the ecological dimension is discussed in the selected Turkish oral poetry samples. The framework of our study is to evolve the concept of ecology consisting of the terms "oikos/home" and "logia/science", which means "the science of home/being at home", to the meaning content that covers the entire natural and cultural environment in which people live. In this context, considering the human being at home and being on earth, trying to determine the extent to which the reflections, beliefs, and approaches about "being in the world/nature" that we think include the folk songs as the type of oral poetry constitute the main purpose of the article. In this context, the ecological functional dimension of the folk songs, which constitute an aesthetic and communicative aspect of the Turkish folk culture, is evaluated within the framework of the functional theories of folklore and interpreted in light of the views of deep ecology approach. Exemplary folk songs and minstrel (ashik) poetry which are thought to contain nature-related themes used as data for the study were selected through literature review. While the interpretation scheme is established by utilizing the ethnomusicological point of view in terms of evaluating music in a cultural context, deep ecology approach determines the conceptual framework of eco-critical evaluation.

Keywords: *Turkish folk song, ecology, deep ecology, ethnomusicology, eco-criticism, nature*

Extended summary

In this study, the ecological dimension in the Turkish folk songs as oral poetry is interpreted. The main focus of this study is whether interactive communication with nature takes place in the Turkish folk songs and minstrel (ashik) poetry and if there is an ecological dimension in the Turkish folk songs and minstrel (ashik) poetry, how it was handled in the folk songs and minstrel poetry texts. In the article, the possibility of revealing the ecological wisdom in the Turkish culture is questioned by determining the way of transfer and the functional aspect of the knowledge acquired through the relationship with the ecology of the human being, as well as the interpretation method of the Turkish folk song and minstrel (ashik) poetry texts.

In the study, a binary perspective was used in the interpretation of the ecological dimension of the Turkish culture, in which the folk songs as oral poetry are included. While the views of the deep ecology approach formed the conceptual scheme required for the

ecological perspective, ethnomusicology provided the opportunity to evaluate music as part of the culture. The possibility of subjecting the Turkish folk song and minstrel (ashik) poetry samples to an eco-critical evaluation was thus, provided by the intersectionality of ecology and ethnomusicology. The literature review method was used to obtain the necessary data for deep ecology, ethnomusicology, minstrel (ashik) poetry and folk song samples.

In our study, it was found that the basic paradigm of the deep ecology approach, whose existence and assets are handled in a holistic, relational dimension, is compatible with the image and symbol world exhibited in the Turkish folk songs and minstrel poetry. The main arguments of deep ecology, namely, "Biospheric egalitarianism", "holism" and "symbiotic ontology", are also present in the Turkish folk song samples selected for the study. The deep ecology suggests the necessity to overcome the nature-culture dichotomy and the world view which the culture appears intertwined with the natural phenomena in the examples of folk songs show the ecological dimension in the folk songs, which is also the main problem of our study. When we consider the ecological orientation in the Turkish folk songs and ethnomusicology as part of the culture, we can suggest the possibility of talking about the ecological wisdom perspectives included in the Turkish culture.

The infrastructure enabling ecological interpretation in our study was obtained from the conceptual framework of deep ecology approach. The understanding that all assets in the natural environment intrinsically have equal rights is the main focus of the deep ecology approach. The holistic relationship of natural beings with equal rights to each other has a dimension that encompasses ontological human existence. As human harms the natural environment, it shakes the ontology of the whole that it is a part of. The broad and controversial concept called ecological problems is therefore, due to the excessive human intervention towards the natural world and negative human practices, rather than being a problem that arises from within itself or from ecology. The proposal to revive the positive attitudes in ancient cultures in human interaction with nature is an important solution alternative put forward by the deep ecology approach towards the human-nature relationship. Their efforts to understand the ecology of ancient cultures and to make sense of the relationships they have established with the natural phenomena in the biosphere offer various possibilities to understand ecological problems and offer solutions for these problems.

We believe that this study can broaden the scope of thinking and acting practices related to ecological problems by analyzing the ecological folk wisdom that is accumulated in the Turkish culture and coded in the image symbol world with a similar approach. It can be said that the evaluation of the ecological dimension, which we believe to be included, in the folk songs as cultural expressions can enrich the insights on the subject by bringing a different understanding and contribution to the field.

It is clear that besides the interpretation of the textual dimension of musical performances, the examination of the performances and their forms will enable a comprehensive evaluation. It demands a very detailed analysis such as the performance of folk songs, what musical instruments mean in cultural and ecological terms in that society, how they are produced,

and what sounds are made. The ecological dimension of the raw material from which the instrument is made and the place of the musical sound produced by the instrument in the natural world are important for interpretation purposes. Besides, during the performances of folk songs, they should participate in the analysis of the movements, attitudes, dance, and interactions with the audience. A comprehensive and detailed study will provide more competent and accurate assessment in understanding the relationship of music and oral folk poetry, which are part of the culture, with ecology.

In this context, we hope that our study will be evaluated as a contribution and an introduction to more comprehensive studies on the subject.

Giriş

İnsanlık, yaşam serüveninde doğal çevresi içerisinde eylemlerde bulunarak yaşamını devam ettirmeye çalışırken bir parçası olduğu doğadan etkilenmiş aynı zamanda doğayı etkilemiştir. Bu şekilde etkileşimli bir ilişki bağlamında biriktirdiği bilgi birikimini çeşitli araçlarla değişik yollardan korumaya ve sonraki kuşaklara aktarmaya çalışmıştır. Müziğin bu çerçevede insan varlığının kendi ekolojisiyle kurduğu etkileşimin bir yansıması olacağı açıktır. Doğal dünyanın bir varlığı olarak doğayı anlamaya, yeri geldiğinde hayatta kalmaya çalışırken kendisini çevreleyen bu doğal dünyayı aşmaya çalışan insan, söz, ezgi, ritim bütünselliğinde müzikal icralarıyla insan-doğa ilişkisini üretimlerine taşımıştır. Doğal varlıkların sesleri, görünümleri, ilişkileri metaforik ifadelerle sunulurken bu çerçevede ekolojik bir bağlamın oluşmuş olacağı rahatlıkla söylenebilir. Aynı zamanda doğadaki sesleri yankılamak ya da kendine özgü yeni sesler yakalayabilmek için yine doğal varlıklar hammadde olarak kullanılarak çeşitli çalgılar yapılmakta, bu çalgılarla estetik ve etik bir boyutta dünyada olmanın ve eylemlerde bulunmanın ne anlama geldiğine dönük dışavurumcu iletişimler çerçevesinde ilgili ekolojide var olan insan topluluğunun dünya görüşü açığa vurulmaktadır. İnsanın müzikal yaratılarının, kullandığı çalgıların yapımından, bu çalgılarla çıkardığı seslerden ve kendi sesini kullanım şekillerine kadar içerisinde bulunduğu doğal dünyanın zorlukları, olanakları bağlamından ayrı düşünülemeyeceği gerçekçi bir yaklaşım olmaktadır.

Bu makalede ekolojik bağlam içerisinde Türk halk türkülerinden örnekler yorumlanmaya çalışmıştır. Bunun için ilk olarak ekolojik bir zemin oluşturma amacıyla, görüş ve düşüncelerinde seçtiğimiz türkü örnekleriyle koşutluklar olduğunu düşündüğümüz derin ekoloji yaklaşımının bakış açıları literatür taraması yöntemiyle betimlenmiştir. Derin ekoloji yaklaşımının diğer ekolojik yaklaşımlarla kesişim noktaları ve kendisine getirilen eleştirilere değinilmeyecektir. Çalışmamızın kapsamı gereği, bu yönde çalışmalara bir giriş yapma adına, türkü örneklerinde ekolojik bakış açılarının olduğunu tespit ederek yorumlamakla yetindik. İleride daha kapsamlı ve farklı ekolojik yaklaşımları karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirerek yapılacak çalışmaların konunun anlaşılmasında daha yararlı olabileceğini kabul ediyoruz. Ekolojik anlamda kavramsal bir çerçeve kurulduktan sonra seçtiğimiz türkü örneklerini, halkbilimi kuramlarından *i*şlevsel yaklaşımın görüşleri eşliğinde ve *derin ekoloji*nin düşünceleri ışığında çözümlemeye çalışarak çalışma sonlandırılmıştır.

Derin ekoloji

Arne Naess, 1972 yılında *sığ çevrecilik* dediği insan yönelimli yaklaşımla *derin ekoloji* arasında ayrımlar ortaya koyarak, derin ekoloji yaklaşımını tanımlamıştır. Bu ayrımlar temelinde sığ ekolojik bakış açıları kirlilik, kaynakların tükenmesi gibi dolaylı ekolojik sorunlara odaklanarak, insan-doğa ilişkisini insanlık yararına ele almakta ve insan yaşamının sürdürülmesi çerçevesinde bu etkileşimi yeniden kurmaktadır. Derin ekoloji yaklaşımı ise yeryüzü temelli bir bilgelikten yola çıkarak (Mellor, 1993: 103-104), Aldo Leopold'un "yeryüzü etiği" dediği, toprağı, bitkileri, hayvanları birlikte düşünen (Des Jardins, 2006: 355) bütünsel ve ilişkisel bir boyutta insan ve doğa ilişkisine yoğunlaşmaktadır. Derin ekoloji bu çerçevede "insan dışı varlıklar olan hayvanların, dağların, nehirlerin varlığının anlamını fark etme ve onlarla bir özdeşlik kurma anlamında ekolojik bir benlik kurmayı" (Devall, 1994: 46) önermektedir. Biyosferik anlamda tüm varlıkların eşitliğini savunan ve bütünlükçü bir bakış açısına sahip olan derin ekoloji, insanı doğayla, ekosferle birlikte ele alan ve bu toplamın parçası sayan bir düşüncedir. Bütüne bağlı ve onun bir parçası olan insan varlığı böylece diğer varlıklarla eşit olarak düşünülmekte ve tüm doğal varlıklar, bu bütünsel varoluşun parçaları ve kendi özlerinde haklara sahip varlıklar olarak ortak-yaşamı (symbotie) oluşturmaktadırlar (Ferry, 2000: 106-109). Egemen dünya görüşünü, ekolojik sorunlara sebep olması ve bu konulara dönük yargıları çerçevesinde eleştiren derin ekolojistler, kendi felsefi argümanlarına ekolojik-felsefe anlamında "*ekosefe*" demektedirler (Des Jardins, 2006: 403-404). Ekoloji ile felsefeyi birleştiren *ekosefe* anlayışının ilkelerini Naess (1995: 68) aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

1. Dünyadaki insan ve insan dışı yaşamın refahı ve gelişmesi kendi özünde değer taşır (içsel değer). Bu değerler, insan olmayan dünyanın insani amaçlar için yararlılığından bağımsızdır.
2. Yaşam formlarının zenginliği ve çeşitliliği bu değerlerin gerçekleşmesine katkıda bulunur ve aynı zamanda kendinde değerlerdir.
3. İnsanların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak dışında bu zenginliği ve çeşitliliği azaltma hakları yoktur.
4. İnsan yaşamının ve kültürlerinin gelişmesi, çok daha küçük bir insan nüfusu ile uyumludur. İnsan olmayan hayatın gelişmesi daha küçük bir insan nüfusu gerektirir.
5. İnsan olmayan dünyaya mevcut insan müdahalesi aşırıdır ve durum hızla kötüleşmektedir.
6. Bu nedenle politikalar değiştirilmelidir. Bu politikalar temel ekonomik, teknolojik ve ideolojik yapıları etkiler. Ortaya çıkan sonuçlar şimdiki durumdan çok farklı olacaktır.
7. İdeolojik değişim, gittikçe daha yüksek bir yaşam standardına bağlı kalmaktan ziyade esas olarak yaşam kalitesini takdir etmek (doğal değer durumlarında yaşamak) şeklinde olacaktır. Büyüklük ve yücelik arasındaki fark konusunda derin bir farkındalık olacaktır.
8. Yukarıdaki noktalara destek olanlar, doğrudan veya dolaylı olarak gerekli değişiklikleri uygulamaya çalışmakla yükümlüdür.

Naess tarafından sekiz madde halinde sunulan derin ekolojinin felsefi ilkeleri, insanı merkeze almayan, doğal varlıkları ortak-yaşamcı bir bütün içerisinde değerlendiren bir boyut taşımaktadır. Doğayla bir olmanın, doğayla birlikte düşünmenin yollarını arayan bu yaklaşım şekli *eko-merkezci* olarak adlandırılan ekolojik bütünü merkeze alan, biyolojik çeşitliliği önemseyen ve bu doğrultuda her yaşam formunun kendi içsel değerine inanıp saygı duyan bir düşünce olarak değerlendirilebilir. Her şeyin kendi özünde değerli olduğuna dönük derin ekoloji yaklaşımı, insanı merkeze alan bir değer anlayışından doğa merkezli bir değerler sistemine geçişi (Garrard, 2016: 43) savunmaktadır. Bütünsel bir yaklaşım içerisinde varlıkları birbirine bağlayan ve tüm varlıkların sırf öyle olmalarından dolayı değerli olduğunu düşünen anlayışın kültürel ifadelerde yer alma şekilleri bu anlamda önemli olmaktadır. Geleneksel kültürlerin tahrip edilmesini çağdaş ekolojik eleştirinin içerisine katan derin ekoloji yaklaşımı (Ferry, 2000: 122), bu kültürlerde doğayla kurulan ilişkide yer alan olumlu yanları önemsemektedir. Değişik kültürlerde ve dönemlerdeki doğayı merkeze alan bakış açılarının şimdiki zamanda mevcudiyet kazanacakları bir dünya yaratmak (Ferry, 2000: 131) isteyen derin ekoloji yaklaşımı bu çerçevede sözlü şiirlere ve müzikal ifadelerine uygulanabilir. Ekolojiyle ilişkili kültürel model, kavram ve davranışın müzikal yaratılarda duygu ve davranış sembolleri şeklinde kodlanmış olacağı rahatlıkla söylenebilir. Müzikal ifade şekli olarak Türk halk türkülerinin bu bağlamda incelenmesiyle Türk kültüründe ekolojik tutumlara yönelik bakış açıları tespit edilebilir. Bu kavramsal zemin üzerine örnek türkü incelemeleriyle konunun somutlaşabileceğini düşünüyoruz.

Türkü örneklerinde ekolojik boyut

İlhan Başgöz, halk türküsünü ezgi ile söylenen halk şiiri olarak tanımlamakta, halk şiiri ifadesini hem anonim şiir hem de âşıkların şiiri anlamına gelecek şekilde kullanmakta ve yaratıcısı belli âşık şiirlerini ezgi ile söylendiği için türkü başlığı altında incelemektedir. (2008:15). Türküler konusunda mevcut tanım, içerik, tür ve şekil tartışmalarına çalışmamızın kapsamı gereği girilmeden Başgöz'ün ifade etmiş bulunduğu çerçevede konuyu ele almanın yeterli olacağını düşünüyoruz. Bu şekilde bir sınırlandırma gereği duymamızın sebebi, amacımızın müzikal ifadelerde ekolojik bir anlayış/bilgelik/düşünüş/bakış açısı tespit etmeye çalışmamızdır. *Türkü* kavramı çalışmamız için genel bir çerçeve sunarak hem anonim halk yaratılarını ifade etmemize hem de âşık tarzı şiir geleneğine gönderme yapmamıza olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda kavramsal bir ifade şekli olarak, *türkü*, kapsayıcılığı dikkate alınarak konuyu (türkülerde ekolojik boyut) ele alıp incelemede kavramsal bir *kap* bir çatı kavram olarak düşünülmektedir. İcracının sözlü şiiri sunarken belli bir *anlatım tutumu (eda)* vasıtasıyla dinleyici ile etkileşimli bir iletişim kurduğu ve övme, yerme, şikâyet, öğüt verme, bilgilendirme, eğlendirme, güldürme, yas tutturma, ağlatma gibi dinleyicide uyandırmak istediği duygular yanında ezgi, şekil, konu ve tür yönünden farklılaşan sözlü şiir tarzını (Çobanoğlu, 2000: 3), çalışmamızda *türkü* kavramı adı altında değerlendirmekle yetiniyoruz. İcra anında yapılacak çalışmaların vücut dillerini, örneğin halk danslarında doğal fenomenlerin taklit edilmesi şeklinde ya da türkü icrası sırasında icracının vücut hareketlerinden yeri geldiğinde dinleyici tepkilerine kadar bütün bu durumları hesaba katacak çözümlemelerin daha faydalı olacağı

açıktır. Çalışmamızda daha çok Türk halk türkülerinin, sözlü şiirler olarak âşık şiirini de içerecek şekilde, metinleri üzerinden bir değerlendirme yaparak tespitler sunmaya çalışsak da, bu yönde yapılacak bağlamsal çalışmaların önemini baştan kabul ediyoruz. Kültürel çerçeveyi kavramsal düzeyde ele alıp, müziği, oluştuğu kültürel bağlamda çözümlemeye çalışarak müzik eserinin yeri ve değerini ve dolayısıyla üretiliş felsefesini anlayabiliriz (Kaplan, 2008: 23-25). Türkülerin, üretildikleri kültür içerisinde doğayla kurulan etkileşimi, ekolojik bilgelik olarak kavramsallaştırmayı tercih ettiğimiz anlam içeriğine uygun olarak konuyla ilgili halk felsefesi bağlamında içerip içermediğini tespit ederek yorumlamaya çalışabiliriz. Bu amaçla seçmiş olduğumuz türkü ve âşık şiiri örneklerinin ekolojik planda değerlendirilmeleri çalışmamızın bundan sonraki bölümlerini oluşturmaktadır. Türkü örneklerinde ekolojik bir anlayış tespit etmeye dönük çalışmamızda âşık şiirine yer vermemizin nedeni, âşıkların halk şairleri olarak içerisinde yetiştikleri Türk halk kültürünü geleneksel anlayış ve bakış açılarıyla değerlendirmeye ve aktarmaya en yakın kesim olduklarını düşündüğümüz içindir. "Söz ve ezginin geleneksel iç içeliği ve âşıkların gerek kendi şiirlerini gerekse eski usta âşıkların şiirlerini geleneksel kalıplara uygun bir tarzda" (Özarslan, 2001, s. 161) üretmeleri, yeniden üretmeleri ve icraları bu bağlamda bize göre Türk kültüründe yer aldığını düşündüğümüz ekolojik bakış açılarını değerlendirmede işlevsel olmaktadır. Şükrü Elçin (2004)'e göre; "bireysel yaratılar olarak ortaya çıkan ve zamana-mekâna bağlı olarak anonimleşen türküler olduğu gibi yaratıcısı belli türküler de bulunmaktadır… türkülerin özünü ezgi teşkil etmektedir… bununla birlikte hece ve aruz vezinleri ile söylenmiş 'türkü' başlıklı bestelenmemiş şiirlere de rastlanmaktadır" (s. 195). Anonim ve yaratıcısı belli türkülerin var olması yanında türkülerin konu, yapı, şekil ve ezgi yönünden sınırlanmaması (Çobanoğlu, 2010, s. 47-48) gereğini kabul ederek, türküler bahsinde anonimliğin "kullanımda" ortaya çıktığını böylece geleneksel müziğin geçmiş yöntem ve ilkeleri bünyesinde barındırdığını (Özarslan, 2010, s. 53) düşündüğümüzde, halk şairleri olarak âşıkların üretmiş oldukları mahsullerin, anonimleşebileceği gibi yaratıcısı belli ürünler olarak türkü formatında icra edilebilecekleri de açıktır. Bu durumda geleneksel ezgi ve icra bağlamı Türk kültürünün halk türküleri standartlarını karşılamış olmaktadır. Âşık kahvehanelerinde kendi yaratılarını ya da usta malı ürünleri söyleyen âşıklar bu bağlamda geleneksel kalıpların içerisinde kalmakta ve ezgili icrayla türkü söylerken ya da âşık şiiri yaratırken aynı zamanda içinde bulunduğu kültürün bir temsilcisi ve gelenek taşıyıcısı olarak halk felsefesinde yer alan bakış açılarını yeniden üretmiş ve aktarmış olacaklardır. İncelememiz açısından âşık şiirinde halk felsefesinin ve bilgeliğinin ekolojik boyutu sergileme ihtimali bu çerçevede değerlendirmemiz açısından önemli olmaktadır. Bu bağlamda "türküyü genel bir şemsiye, sözlü manzum mahsullerin hepsini içine alan bir şemsiye" (Özarslan, 2010, s. 57) olarak kabul ediyoruz. Daha önce de belirttiğimiz gibi icrasıyla ve ezgisiyle birlikte bağlamında yapılacak daha kapsamlı değerlendirmeler, konuyu anlama ve yorumlamada çok daha nitelikli sonuçlar verecektir. Açıklamalarımız ve kavramsal kabullerimiz ışığında konumuz açısından âşık şiirini ve bu yaratıların ezgili icralarının yorumlanmasını gerekli buluyoruz.

Âşık Veysel'den aldığımız ve Âşık Veysel'in sazına söylemiş ve sazıyla söylemiş olduğu aşağıdaki sözlü şiir örneği (belli bir ezgiyle söylenen ve geleneksel kalıplara bağlı olması ölçüsünde türkü örneği), söylendiği çalgının ekolojik kökenini yansıtan bir bilgelik sergilediğine iyi bir örnektir.

"Ben gidersem sazım sen kal dünyada
Gizli sırlarımı aşikâr etme
Lâl olsun dillerin söyleme yalan
Garip bülbül gibi ah u zar etme

Gizli dertlerimi sana anlattım
Çalıştım sesimi sesine kattım
Bebe gibi kollarımda yaylattım
Hayali hatır et beni unutma

Bahçede dut iken bilmezdin sazı
Bülbül konar mıydı dalına bazı
Hangi kuştan aldın sen bu avazı
Söyle doğrusunu gel inkâr etme

Benim her derdime ortak sen oldun
Ağlarsam ağladın gülersem güldün
Sazım bu sesleri turnadan mı aldın
Pençe vurup sarı teli sızlatma

Ay geçer yıl geçer uzarsa ara
Giyin kara libas yaslan duvara
Yanından göğsünden açılır yara
Yâr gelmezse yaraların elletme

Sen petek misali Veysel de arı
İnleşir beraber yapardık balı
Ben bir insanoğlu sen bir dut dalı
Ben babamı sen ustanı unutma" (Âşık Veysel, 1974: 277-278).

Müzikal çalgının "dut ağacı" özüne vurgu ve Âşık Veysel'in sesine ses katıp birlikte yeni bir ses ürettiklerini söylediği boyut, unutulmaması gereken köklerin neler olduğuna dönük ekolojik bir bilgi aktarımı taşımaktadır. Çalgı, dut ağacından yapılmıştır, dut ağacının yetiştiği ekolojik ortamda "turnalar" vardır ve saz/bağlama, sesini içerisinde bulunduğu toplamda yer alan doğal varlıklar olan kuşlardan alabilmektedir. Dut ağacıyken sazı bilmeyen potansiyel, insan etkileşimi ile müzikal bir bağlam yakalamakta ve gizli sırların taşıyıcısı olmaktadır. Müzikal ifade, çalgının özüne bir arının petek yapması gibi çalışarak üretimde bulunan yaratıcı/icracı âşık tarafından bir nakış gibi işlenmesiyle etkileşimli bir birliktelik süreciyle "bal" olarak ortaya çıkmaktadır. Saz; petek, yaratıcısı/icracısı; arı olmakta, bu birliktelik sonucu ürün/bal olarak; türkü vücut bulmaktadır. Müzikal çalgının sesine katılan insan sesi bir bütün oluşturarak, icracı/yaratıcı bu dünyadan geçip gitse de, "sırlar" denen bilginin taşıyı-

cısı olarak hayatta kalmakta ve bu bilgeliğin unutulmamasını sağlayan bir işlev gerçekleştirmektedir. Âşık Veysel'in içerisinde doğal dünyada yer alan görünümlerin birçoğunu taşıyan bu yaratısı, derin ekoloji yaklaşımının eleştirdiği doğa- kültür ikiliğini aşmakta, bütünsel ve ilişkisel bir bağlamda doğayı ve doğal dünyanın bir parçası olan insanı yakalamaktadır. Kültür üreten bir varlık olarak insanın dut ağacından saz yaparak aşkın bir boyut sergilemesi, Âşık Veysel'in söyleminde kökenlerin neler olduğu ve bunların birbirlerine bağlı olduğu, atanın, ustanın unutulmaması gerektiği şeklinde aktarılmaktadır. Böylece sazı üreten insanın bu bilgeliği sesine ses katan saz, turnalar, dut ağacı gibi doğal varlıkların etkileşiminde geçmişten yaşanılan zamana ve geleceğe aktarılmaktadır. Ezgili icrasıyla birlikte ele alındığında yukarıdaki değerlendirmelerin çalgı eşliğinde melodilerde dile gelmesi, sesin ve sözün iç içe geçişi ölçüsünde müzikal çalgı, düşünüş ve hissediş bağlamında da içerisinde bulunulan ekolojiyi yansıttığı söylenebilir. Sazdan gelen ezginin sazın yapıldığı doğal kaynak ve zeminle ilişkisi bu bağlamda rahatlıkla değerlendirilebilir (ezgili icra için bknz.; https://www.youtube.com/watch?v=PWOCEDFsyA4). Ayrıca her bir şiirin kendi örüntüsünde yer alan ve sözcüklerle kurulan ritim ve bu ahengi veren hece ölçüsünün gelenekselliğinin de ekolojik bütünle ilişkinin bir yansıması olduğu iddia edilebilir. Ahenkli söz söylemenin gerek doğal gerekse kültür ekolojisinin bir parçası olduğu yabana atılamaz.

> "Bir ulu ağaçtan bir yaprak düşse / O anda acısın duyar iniler / Katlansa acıya sakince geçse / Esen rüzgârlara uyar iniler… /Çağlayıp akıyor bakarsın suya / Yağan yağmurlardan zevk duya duya…/ Dağlar çiçek açar Veysel dert açar…/…Derdini âleme yayar iniler" (Âşık Veysel, 1974: 143).

Âşık Veysel, yukarıda konumuzla ilgili olduğunu düşündüğümüz kısımlarını sunduğumuz üretiminde ayrılığı, acıyı, derdi ele alırken doğal evreni birbiriyle ortak-yaşamcı bir ilişkisellikte ele almaktadır. Ağaçtan ayrılan yaprağın acısı, esen rüzgârlarla uyup inilerken çiçek açan dağlar, yağan yağmurlardan zevk alarak akan, çağlayan sulara karışmakta ve dertler tüm âleme yayılıp inilemektedir. Doğal dünya bir bütündür, sesler seslere karışmakta ve ayrılık, zevk, acı bu bütünde birbirinin içine akarak eriyip gitmektedir. Ayrıca ezgili icra dinlenildiğinde müzikal sesin kültürel boyutu ve kültürün ekolojiyle ilişkisine dönük yargılarda bulunulabilecek, müzikal çalgı ve çalgı eşliğinde insan sesinin kullanım şekli de yorumlanabilecektir (https://www.youtube.com/watch?v=H6WZFnBFWLQ).

Aşağıda yer alan şiirinde Âşık Veysel'in, bu iç içe varoluşu, derin ekoloji yaklaşımının ileri sürdüğü biyo-merkezci yaklaşıma uygun bir şekilde değerlendirdiği söylenebilir. "Bir" denilen bütün içerisinde var olan her bir cisim kendi zerresiyle bu gizli hikmeti taşımaktadır. Her nesne bu ibreti sunarak Âşık Veysel'i söyletmektedir.

> Dalgın dalgın seyreyledim âlemi / Renkler ne çiçekler ne koku ne / Bir arama yaptım kendi kafamı / Görünen ne gösteren ne görgü ne / Çeşitli irenkler türlü görüşler/ Hayal mıdır rüya mıdır bu işler / Tatlı muhabbetler güzel sevişler / Güzellik ne sevda nedir sevgi ne / Göz ile görülmez duyulan sesler / Nerden uyanıyor bizdeki hisler / Şekilsiz gölgesiz canlar nefesler / Duyulan ne duyuran ne duygu ne / Kimse bilmez dünya nasıl kurulmuş / Her cisime birer zerre

> verilmiş / Cümle varlık bir kuvvetten var olmuş / Gelen ne giden ne yol ne yolcu ne / Herkese gizlidir bu sırrı hikmet / Her nesnede vardır bir türlü ibret / Veysel'i söyletir bir büyük kuvvet / Söyleyen ne söyleten ne Tanrı ne (Binyazar, Ty: 149-150).

Âşık Veysel, ekolojik bilgeliği/yaklaşımı sergilemede çok fazla örnek sunmaktadır. Bu örneklere kısaca değinmek çalışmamız açısından faydalı olacaktır:

> "…yüzlerimi yere vurdum süründüm / çok dolandım ırmak oldum göründüm / eleklerden geçtim yundum arındım / kâmilâne kârlı renge boyandım…" (Âşık Veysel, 1974: 47)
>
> "derdimi dökersem derin dereye / doldurur dereyi düz olur gider…" (Âşık Veysel, 1974: 45)
>
> "aslıma karışıp toprak olunca / çiçek olur mezarımı süslerim…" (Âşık Veysel, 1974: 39)
>
> "…tabiata Veysel âşık / topraktan olduk kardaşık…" (Âşık Veysel, 1974: 49)

Irmak olup görünme motifi, konar-göçer bir yaşamın doğayla birlikte hareket eden hayat tarzından ve eski Türk inançlarında yer alan *animist* (doğal varlıklara ruh/kut atfeden) inançlardan beslenmektedir. Melikoff'a göre (2010: 53), "göçerlerde, mevsimlerin geri dönüşleriyle oluşan zaman kavramı kendiliğinden dönen bir 'çember' düşüncesine yol açmıştır". Bu döngüsellikte varlıkların değişik donlara bürünerek yaşam çemberinin içerisinde yer alması inancı, Âşık Veysel'in yaratılarında de tekrarlanmaktadır. Doğal varlıklar olan dağ, su (ırmak, göl, pınar), ağaç, orman ve kayaların ıduk (kutsal) kabul edilerek haklarında kültler yaratılması ve "yer-sub" kavramıyla tanımlanması eski Türk inançlarında bilinen bir gerçektir (İnan, 2017: 43). Derdini dereye söyleyen Âşık Veysel, aslı toprağa karışınca çiçek donunda mezarını da süsleyebilecektir.

Bu *sonsuz dönüş* çemberinde doğanın bir parçası olan ve bütünsellik içerisinde eriyen insan varoluşu, Başgöz'e göre, Karacaoğlan'ın doğa anlayışında cömert bir ananın kucağında bu dünyada eğlenmektedir. Karacaoğlan kimi zaman kızdığı kimi zaman sığındığı, teselli bulduğu bu âlemde doğayla konuşuyor gibidir. Karacaoğlan, dağ, yol, yayla, pınar gibi kavramlarla içinde bulunduğu doğal dünyayı sözüne, sazına taşımaktadır (1992: 27-28). Yaratıcıları belli âşık şiirleri, ezgiyle söylendiği için Başgöz (2008) tarafından "türkü" olarak nitelendirilmektedir. Böylece *Karacaoğlan türküsü, Emrah türküsü* gibi isimlendirmeler ortaya çıkmaktadır (s.15). Bu çerçevede ele aldığımızda Karacaoğlan şiirleri ve ezgili ifadeleri konumuz açıdan uygun örnekler olarak düşünebiliriz. Karacaoğlan, "…sana derim sana Beyler Pınarı / ne taraftan ince belli yar gitti.." diye soru sorup sevdalısını ararken ya da "… od düşe de döne döne yanasın / balta vursun ormanların kurusun.." diyerek sevdalasına ulaşmada engeller çıkaran doğaya kızarken (Başgöz, 1992: 27), karşısına alıp dertleştiği, sorup sual ettiği doğal varlıklarla kendisini eş değer olarak hissetmekte ve bu bakışını sunduğu türkü ve şiir örnekleriyle, içerisinde bulunulan ekolojiye dönük duyarlılığı yüksek oranda yansıtmaktadır. Benzer örnekleri aşağıda sıralayabiliriz; "çok sevdiğim Hasan Dağı

/ şu dumanın hâl olma mı… / yükseği yalım kayalı…/…yükseğinin karı tozar…" (Başgöz, 1992: 111), "hele bakın şu leyleğin işine / ağustosta uçar gider leylekler / Aden iskelesi sizin çölünüz / orda kılavuzun seçer leylekler…" (Başgöz, 1992: 191). Karacaoğlan türkülerinde yer alan doğa sembolleri, yer ve su mekânlarında yer alan ve barınma-geçinme işiyle ilişkili olarak kutsallık kazanan dağ, tepe, ırmak, göl, pınar, ağaç, kaya (Hassan, 1986: 108) hayatın içerisinde yer tutan "tözler" olmaktadır (Çoruhlu, 2002: 34). Kendi içsel değerleriyle bütünsel boyutta yaşam çemberinde yer alan doğal varlıklar, Karacaoğlan türkülerinde insanı merkeze almayan, doğa-merkezli bir bakış açısından resmedilmektedir. Çoğu düşünürün derin ekoloji yaklaşımının düşünsel köklerinde gördüğü Aldo Leopold'un, "bir dağ gibi düşünmek" (Ferry, 2000: 99) şeklinde ifade ettiği bakış açısının Karacaoğlan türkülerinde yer aldığını ileri sürebiliriz. Karacaoğlan, bir dağ, göl, ırmak, pınar gibi düşünmekte, onlar gibi konuşmakta ve/veya onları konuşturup bütünsel bir düşünsel planda varlıkları doğal alan içerisinde birbirleriyle eş değerde ele almaktadır denilebilir. Benzer yaklaşımlar Âşık Mevlüt İhsani ve Murat Çobanoğlu tarafından geleneksel kalıp ve metotlara uygun olarak üretilmiş olan ve hem şiir metni hem âşık tarzı icralarda sunumları itibariyle türkü şeklinde söylenen yaratılarda da yer almaktadır. Ezgili icralarının dinlenip değerlendirilmeleri gereğini saklı tutarak halk şairlerinin aşağıda örneklerini sunmuş olduğumuz şiirlerinde tespit edebileceğimizi düşündüğümüz ekolojik yaklaşımlar aynı zamanda halk şairlerinin mensubu oldukları kültürün doğal ve yapay çevreleri anlamında bu dünyada yer aldıkları *oikos'un* geleneksel algılarda nasıl yer tuttuğu ve gelenek taşıyıcaları olarak halk şairi âşıklarca nasıl yansıtılıp aktarıldığını göstermektedir.

Âşıktır

Rüzgârın sesine ses veren dağlar
Arzusu Mevla'dır cihan âşıktır
Bahar eyyamında bezenen bağlar
Büyütüp beceren bağban âşıktır

Bostanlar çiçeği bahçeler barı
Bunlar kudretin sırrı esrarı
Kuşların namesi bülbülün zarı
Dinle kâinatı her can âşıktır

Âşık kimden alır şiddeti hızı
Seyret güneş ile ayı yıldızı
Hakk'ın hidayeti nice denizi
Yarar dalgaları kaptan âşıktır

Âşıklık Hz. Âdem'den kalmış
Bu âşkın ateşi ruhları sarmış
Menekşe buruşmuş sümbül sararmış
Bülbüle ah çeken gülşen âşıktır

Mevlüt İhsan kendisini öğütür
Anne olan yavrusunu büyütür
Ninni çalar yavrusunu uyutur
Tabiat böyledir insan âşıktır (İhsani, 1990: 63).

İhsani, bu şiirinde doğaya âşık insanın kâinatı dinleyerek rüzgârın sesine ses veren dağlarla birlikte düşünmesinin örneğini sunmaktadır. Dalgalardan denize güneşten aya, bostan, bağ, bahçe gibi insan hayatında önemli yer tutan doğal mekânlara ve kuşlardan sümbüllere kadar uzanan bir etkileşimde 'aşk'ın tasvirini doğayla birlikte çizmektedir. İnsan ve aşk doğada ve doğayla birlikte daha aşkın bir düzeyde kudretli bir esrarı yansıtmaktadırlar. İhsani, "Görünür" isimli şiirinde; "Yüce dağ başında her canlı vardır / Kuşlar uça uça yılan sürünür…/ Ormanda merada ateşi yakma / Düşün geleceği yapana bakma… (İhsani, 1990: 65) diyerek, hem dağ başında yaşayan varlıklarla ilgili bilgi birikimi sunarken hem de bu ekolojik gerçekliği koruma adına yapılması ve kaçınılması gerekenlerle ilgili halk bilgeliğinden ve felsefesinden süzülen yaklaşımları sergilemektedir. Aşağıda Mevlüt İhsani ve Murat Çobanoğlu yaratılarında yaşam için en temel unsur olan "su" kültürel ve ekolojik bağlamı içerisinde ele alınarak sunulmaktadır.

Su Su

Kervanım yoruldu güneş de aştı
Ovada bir ses var ağlar su su
Fırtınalar çıktı tedbirim şaştı
Çöllerde yangın var dağlar su su

Sonra boşa gider işler emekler
Her işin sonunu hakikat bekler
Ağaçlar sebzeler otlar çiçekler
Bahçeler bostanlar bağlar su su

Evren rüzgâr ile döner taşınır
Arif hesap eder ince düşünür
Demir birbirine sürter aşınır
Bütün tabiatı yağlar su su

Mevlüt İhsani'yim ta küçük yaşta
Bu sinem kavruldu yandı ateşte
Bir susuz yolcuyum şu yüksek taşta
Benden ırak akar çağlar su su (İhsani, 1990: 68).

Doğayı yağlayan su, evreni döndürüp taşıyan rüzgârla birlikte ele alınınca dünyanın iklimlendirme özünde ve değişim dönüşümlerinde bu tür doğal fenomenlerin halk nezdinde ve halk şairlerinin halk felsefesinden süzerek kendi üretimlerine taşımaları anlamında da âşık üretim ve icralarında nasıl ifade edildiğini göstermektedir. Halk bilgeliğinin yansıması olan bu ifadeler, ince düşünen ariflerin hikmetle, hakikatle kurduğu ilişkinin epistemolojisini yansıtmaktadır. Bu tür bir bilgi felsefesi, derin ekoloji yaklaşımının öne sürdüğü ve canlandırmak istediği, halk kültürlerinde içerilen kadim düşüncelerin varlığına işarettir.

Sudur (Bütün Yaraların)

Bütün yaraların sensin ilacı
Nice yürekleri deldiren sudur
Açın değirmeni boşuna dönmez
Gönlün çaresini bulduran sudur

Nice kayalardan çıkar da gider
Yüksek dağ olsa da yıkar da gider
Dere tepe demez akar da gider
Her yana sesleri bildiren sudur

Çok kuvvetli akar sanarsın durur
Bir onu yokla ki yok onda gurur
Su olmazsa vallah kâinat kurur
Ekinin yüzünü güldüren sudur

Bir garip köprüyü kimse geçmese
Gönül çıbanını her an deşmese
Murat Çobanoğlu yudum içmese
Anla ki beni bak öldüren sudur (Enveri, Özkaya ve Alin, 2011: 65-66).

Murat Çobanoğlu "su" varlığının yaşam için ne anlama geldiğini, insan ile su, su ile diğer doğal varlıklar arasındaki ilişkinin ne olduğunu, suyla alakalı olumsuz durumların ne gibi sonuçları olabileceğini ekolojik bir yaklaşımla şiirine ve sazıyla söylediği zamanda müzikal ifadelerine yansıtmaktadır. Âşıkların icra ortamlarında üretimlerini sazlı/ezgili ifade ettikleri gerçeğiyle birlikte düşündüğümüzde geleneksel ezgilerin âşık şiiriyle buluşması türkü formatında bir sunuma olanak vermiş olduğu söylenebilir. Ekolojik bağlamın derin ekoloji perspektifinden bakıldığında kültürel anlatılarda içerilmiş olduğu halk şairlerinin şiir metinlerinde tespit edilmesi yanında âşıklar tarafından müzikal icralarının yerinde tespitiyle de bu bağlamın yakalanabileceğini düşünüyoruz.

Türkülerde ve âşık şiirlerinde yer bulan ekolojik yaklaşım, halkbiliminin işlevsel kuramı çerçevesinde değerlendirilebilir. William Bascom (1954; 1965, Çobanoğlu, 2015: 282'den), halkbiliminin işlevlerini şu şekilde özetlemektedir; "hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlen-

dirme işlevi, değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi, eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılarak eğitilmesi işlevi ve toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması olma işlevi". Türkülerde ve âşık şiirinde yer aldığını düşündüğümüz ekolojik bilgelik işlevsel kuram açısından değerlendirildiğinde, Türk kültüründe doğayla kurulan etkileşimin yarattığı değer yargılarının halk kültürünü yansıtan yaratılar olan türküler aracılığıyla kültürel kodlarda ne şekilde yer aldığı ve törelere destek vermede nasıl işlevler gördüğü çözümlenebilir. İmaj ve sembol dünyasında doğal varlıkların kavramları ve metaforik kullanımları Türk kültüründe dünyada bulunma ve dünyayı bir "oikos/ev" görme anlamında nasıl bir ekolojik bütünsellikte görüldüğünü göstermektedir. Müzikal çalgı olan sazın kendi özü olan dut ağacını unutmaması örneğinde olduğu gibi, kuş, su ve rüzgâr varlıklarında sembollenen varoluşun seslerinin yansımaları türkü anlatılarında bir bütün olarak doğaya bakışı yansıtmaktadır. Sanatsal iletişim örnekleri olarak türküler ayrıca hem bu kavramları hem bu kavramsal çerçevede içerilen dünya görüşünü koruyup gelecek kuşaklara aktarma ve eğitme işlevlerini de yerine getirmektedir. B. Malinowski (2016: 30), "işlevsel yaklaşımın pragmatik bağlamda sembol belirlenimine olanak sağlayarak kültürde yer alan sözlü ve diğer sembolik eylemlerin ispat edilmesiyle gerçeğe dönüştüğünü" söylemektedir. Bu çerçevede türküler, kültürel bağlam içerisinde yaşayan işlevleriyle ekolojik bütünle etkileşimi hayatın içerisinde tutmaktadır denilebilir. İşlevsellik, farklı bir etik tutuma yol açabilecektir. Derin ekoloji yaklaşımının ekolojik sorunları çözmede kadim kültürlerde var olan olumlu yanları canlandırma arayışında ortaya koymaya çalıştığı etik nosyon, "kendi" kavramını doğal dünyayla birlikte olan bir "kendi" kavramı (Des Jardins, 2006: 423) olarak ele almaktadır. Bu etik anlayışı işlevsel yaklaşım çerçevesinde Malinowski'nin söylediği (2016: 43), "bilginin gelişmesiyle değer ve ahlak bilinci oluşmaktadır" yargısıyla birlikte ele aldığımızda Türk kültüründe doğayla kurulan ilişkide doğayla bir düşünen insanın etik boyutunu yakalayabiliriz. Konar-göçer yaşayan, geçtiği yerlerdeki doğal oluşumları ve varlıkları izleyip anlamaya çalışan dayanışmacı ve ortak-yaşamcı bu hayat tarzı, kendi yaşantısına ve ekolojisine uygun bir etik geliştirecektir. İnsanı içinde yer aldığı doğayla bir bütün gören (Ateş, 2016: 19) bu etik anlayışın türkülere yansıtılıp ifade edileceği ve korunacağı açıktır. Dayanışmacı etkileşimlere yol açma ihtimali yabana atılamayacak bu yaşam tarzı, ağacın, kuşun, derenin, havanın vb. doğal varlıkların hareketlerini izlerken yeri geldikçe hayatta kalmak ve yaşam dinamiğinde, örneğin kuşların göç yollarını takip etmek gibi, yansıtmaları kullanacaktır. Doğadaki değişim ve dönüşümlere duyarlı olmayı gerektiren böylesi bir varoluş, empati ve sezgi yeteneklerini geliştirerek çoğu zaman doğadaki varlıkları taklit eden yaşam pratiklerine yol açabilecektir. Doğayla bir bütün olarak eyleyen insan topluluğu, etkileşimleri çerçevesinde elde ettiği bilgi birikimlerini estetik/etik bütünselliğinde *aksiyolojik* bir tutumla kültürel yaratılarına kodlayacaktır. Halk yaratıları olarak türküler ve sözlü şiir geleneği örneğine belirli kalıplara uymaları bağlamında âşık yaratıları, imaj ve sembol kullanımlarıyla bu bütünsel ilişkiyi kendi bünyesinde taşımaktadırlar. Örneğin, doğal unsurların mitolojik unsurlarla iç içe geçerek türkülerde yer alması, Türk kültürünün doğayla kurduğu etkileşimli hayat tarzını yansıtabilecektir. "Mitolojik unsurların izleri, türkülerde yer alan semboller ve formüller aracılığıyla çözümlenebilecektir" (Mirzaoğlu, 2005: 51). Türkülerde yer alan

doğa sembollerinin ekolojik bir yaklaşımla yorumlanabilmesi için gereken şemanın, ekolojik eleştiri ve kültürel bağlamda müziği inceleyen etnomüzikolojinin yaklaşımlarını birlikte ele alarak oluşturacağımız metodolojiyle sağlanabileceğini düşünüyoruz.

Etnoloji ve müzikoloji terim çiftinden oluşan *etnomüzikoloji,* disiplinlerarası yaklaşımla müziği, insan kültürünün işlevsel bir parçası, daha geniş bir bütünün ayrılmaz bir parçası olarak ele alarak kültürel bağlam içerisinde çalışmaktadır (Merriam, 1964: 3-7). Bu çerçevede Türk halk türkülerini kültürel bütün içerisinde kendi ekolojisi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bu şekilde bir çalışma, türküleri üreten yapının doğal dünyayla ilişkisini çözümleme olanağı sunması yanında, doğayla karşılıklı etkileşim dolayısıyla ortaya çıkan ekolojik epistemolojiyi ve davranış pratiklerini de yorumlamaya kavramsal bir zemin hazırlayabilir. Etnomüzikoloji, müziğin kültürle ilgili çoğu şeyi anlama aracı olarak yararlı olabileceğini ileri sürmektedir. Bu şekilde bir yaklaşımla temel tutumlar, yaptırımlar, değerler, özler ve temeller, sembolik ifadelerin çözümlenmesiyle toplumsal yapıyı anlamaya (Merriam, 1964: 13) dönük çalışmalara yardımcı olacaktır. Doğayla kurulan ilişkiyi anlamak için bu ilişkiselliğin türkülerde ifade edilmesinin araştırılmasıyla ekolojik değer yargıları, tutum ve pratikler açığa çıkarılabilir. Sözlü şiir tarzı olan türküler, kültürel yaşam içerisinde anlamlı bir bütünü ve gösterge sistemini açıklarken, bu anlam bütünlüğüne *yorumlama* ile ulaşılabilecektir. Söz, şiir, ritim birlikteliğinin yorumlanması, kültürel ifade olarak müzik yapıtının, içerisinde yer aldığı kültürel bağlamı anlamada işlevsel olacaktır (Kaplan , 2008: 159-160). Türkülerde yer aldığını düşündüğümüz ekolojik boyutun yorumlanmasında etnomüzikoloji yanında ekoloji yönelimli eleştirel bir yaklaşım olarak eko-eleştiri, konumuz açısında değişik bakış açıları sunmaktadır. Kültürel ürünleri bilimsel, politik, aktivist gibi değişik yönlerden ele alarak insan-doğa ilişkisini tasvir eden edebiyat incelemeleri alanı olarak eko-eleştiri (Allen, 2011: 393), ekolojik konuları ve sorunları kültürel incelemeye tabi tutarak, doğaya ilişkin ekolojik bilginin ve bu bilginin kültürel yansımalarını değerlendirmektedir. Ekolojik söylemin tematik, tarihi ve coğrafi niteliklerine dikkat çeken eko-eleştiri, yerel yaşam tarzlarının doğayla uyumlu bir varoluş için muhtemel model olarak görülmesini önermektedir (Garrard, 2016: 32-33).

Türküleri ekolojik bağlamda yorumlamada eko-eleştirel yaklaşım olarak derin ekoloji yaklaşımı, çalışmamızda bu çerçeveyi sağlamaktadır diye düşünüyoruz. Derin ekoloji yaklaşımının bakış açısıyla türküleri içerisinde yer aldığı kültürel bütünde değerlendirme olanağı ise, etnomüzikolojinin sunduğu perspektifle açımlanmaktadır. Müzik türlerini veya geleneklerini sadece bir nesne, ürün olarak görmenin bir alternatifi, onlara daha ekolojik bir şekilde yaklaşmaktır. (Schippers ve Bendrups, 2015: 10). Türk halk türkülerinden bu yönde seçilen örnekler, kültürel plana aktarılan doğa-insan etkileşimin yansımaları olmaktadır. Erzurum yöresinden Suat Işıklı tarafında derlenen, evin eşiğinin altında yatan "yılan" motifiyle ilgili türkü şu şekildedir;

> eşiğin altında çift ilân (yılan) öter / yerinden ayrılan bir tevür yatar /gız yüri sen yüri yayla yolunda / seni de vururlar yârin yoluna / eşiğin altında ilân (yılan) olur mi / yerinden ayrılan derman bulur mi / eşiğin altında ilân (yılan) yuvası / gurbete çıkana Tanrı duasi…(TRT THM repertuar no: 1264) (Eşiğin Altında Çift İlan Öter)

Türkü, kültürel boyutta yaylaya çıkılan bir hayat tarzını yansıtması yanında evin eşiğinde yatan yılandan bahsetmektedir. Türk mitolojik tasavvurunda doğal varlıklara ruh ve kutsallık atfeden *animist* anlayış çerçevesinde yılan önemli bir motif olarak değerlendirilmektedir. Evin manevi koruyucusu olarak düşünülen yılan, öldürülmez. Çünkü öldürenin başına felaketler gelir (Balıkçı, 2018: 60-61). Yaşar Kalafat (2005: 102), Doğu Anadolu'da yılanın evin iyesi/sahibi olduğu inancının devam ettiğini belirtmektedir. Evin eşiğinde, temelinde yaşayan yılan evi korur, başka yılanların eve girmesine izin vermez. Kalafat'ın derlediği eski Türk inançlarının ve mitolojik unsurlarının Anadolu'da devam ettiği tespiti yukarıdaki türkü örneğiyle de kanıtlanmaktadır. Yerinden ayrılanın derman bulmayacağına dönük türkü sözleri, yılanın yuvasının dağıtılmaması gerektiğine yönelik bir anlayış sergilemektedir. Kültürel planda türküyü yorumladığımızda yılanı öldürmenin iyi bir şey olmadığı, eşinin ev halkına musallat olabileceğine dair bir tabu yaratılması örneklerinde olduğu gibi kaçınılması gereken bir davranış olduğu bildirilmektedir. Yerinden ayrılan bir *tevür* yatar denilerek, her varlığın yerinde, yuvasında yatması/olması gerektiği, aksi takdirde oluşunun/duruşunun/yatışının eğreti bir biçim alacağı türkü vasıtasıyla aktarılmaktadır. Kültürde müzik incelemesi olarak etnomüzikolojik yaklaşım çerçevesinde yorumlama yapıldığında ilgili türkü örneğinde Türk halk felsefesinin ekolojik bütünle etkileşimi tespit edilebilmektedir. Ekolojik eleştiri yöntemiyle bu felsefe değerlendirildiğinde, müzikal yaratıda yer alan halk felsefesinin derin ekoloji yaklaşımıyla koşutluklar taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda her doğal varlığın olması gerektiği yer ve konumda kalması, yaşam haklarının ihlal edilmemesi gerektiğine dönük inanç ve düşüncenin Türk kültüründe ve kültürel ifade şekli olarak türkülerde yer aldığını ileri sürebiliriz. Yaşam formları, kendi içsel değerleri gereği saygı duyulan ve doğal alanı paylaştıkları diğer varlıklarla eşit bir konumda düşünülen değerler olarak türküde yer almaktadır. Evi paylaşan insanlar ve evin eşiğinin altında yatan çift yılan ortak bir yaşam alanını paylaşmaktadırlar ve yerlerinden ayrılmamaları gerekir.

Seyfettin Sığmaz tarafından Erzurum yöresinden derlenen " ben bir kavak yol üstünde biterem / gelip gidenlere gölge ederim…" / (Ben Bir Kavak Yol Üstüne Biterem) (TRT, THM repertuar no: 1363) türküsünde kavak dile gelmekte ve ortak ekolojide yer alan bir varlık olarak türküde hayat bulmaktadır. Yaşadığı coğrafyada yer alan doğal varlıklara kayıtsız kalamayan kültürel anlayışın, sanatsal iletişimine doğayla kurduğu etkileşimi yansıtmakta olduğunu bu türkü vasıtasıyla tespit edebiliyoruz.

Halk şairlerinin şiirlerinde de halk felsefesi ve içerisinde bulunulan biyosferle ilgili geleneksel telakkiler, anonim türkü örneklerine benzer şekilde geleneksel şiirsel söylemle ve genellikle âşık ortamlarında türkülü deyiş tarzında icralarla ifade bulmaktadır. Erzurumlu Âşık Merami, doğal-mevsimsel değişim ve dönüşümleri anlattığı aşağıdaki şiirinde dağlardan, derelerden, çiçeklerden bahsederken baharın görünümüne kendi sesini katmaktadır.

Tabiâtın mevsimi seyreyle
Rengini değişir dağlar baharın
Çok kuru dereler kan ağlar sele
Çoşar her taraftan çağlar baharın

Baharın rüzgâra etme itiraz
Getiriyor her taraftan bir avaz
Kimisi yeşildir kimisi beyaz
Türlü çiçek açar bağlar baharın

Âşık lazım bu yaz aynı yaylaya
Bahar kokusunna nağme söyleye
Çeker sürüsünü çıkar yaylağa
Çoban kavalını yağlar baharın

Deli oldum bu dağları gezeli
Kayalara şakrak nağme yazalı
Beni nasıl vurdun yayla güzeli
Âşık Merami de ağlar baharın (Özarslan, 2001: 389-390).

Çok kuru derelerin suya kan ağladığı bilgisinin baharın çoşan sularla çoşkunluğa dönüştüğünün gözlenmesi ile doğada neye ihtiyaç duyulduğu hangi durumların yoksunluk, hangi durumların mutluluk kaynağı sayıldığı bu şiir örneğinde sergilenmektedir. Yaylaya lazım olan âşık, doğaya aşkını nağmelerle anlatırken, çoban kavalını yeniden hayat bulan doğal yaşamın bahar evreninde tekrar yağlamakta ve müzikal çalgısı ile bu renk renk görünüme dahil olmaktadır. Ekolojik bilgelik örneği, baharda esen rüzgârlara itiraz edilmemesi önerisinde rahatlıkla tespit edilmektedir. Her taraftan değişik avazlar getiren bu rüzgârlar, türlü çiçeğin hayat bulmasına olanak vermektedir. Folklorik ifadelerin bilginin, değerlerin saklanması korunması ve aktarılması işlevine iyi bir örnek teşkil eden bu tür söylemler aynı zamanda ekolojik bilginin sonraki kuşaklara öğretilmesi işlevini de yerine getirmektedir. Rüzgârların doğal denge ve farklı yaşam formlarının hayat bulması için önemli olduğunu bu şiirle etkileşim kuracak ve ezgiyle söylendiğinde müzikal icrasıyla türkü formunda dinleyecek olan sonraki kuşaklar öğrenebilecektir.

Âşık Bayrami; "toprak ölür bitki bitmez can kalmaz / sevgi yağmuruyla ıslanmayınca / öz olmazsa göz görmez hisse almaz / akıl kâmil olup uslanmayınca…" (Özarslan, 2001: 390) dizeleriyle insanın bir süreç olarak kavrandığı ve andaki varoluşuyla olmuş bitmiş kabul edilmediği anlayışı, kâmil insan mefhumu ile birlikte değerlendirmektedir. Özde olanın kâmil insana erilerek hakikatten payını alabileceğini belirten âşık, halk felsefesinde yer alan varoluş süreciyle ilgili tasavvurları doğal fenomenlere yansıtmaktadır. Sevgi yağmuruyla ıslanmayan bütünde toprak yok olacak, hiçbir can kalmayacaktır. Yapıp etmeleriyle bu ilişkiselliği kavramayan insan uslanmalı ve kemale ermelidir ki, hakikati gören göze sahip olsun ve toprağa, bitkiye zarar vermesin. Halk felsefesinin yine halk estetiğinin içerisinde şiirin ahenkli, kendi iç müziği bütünselliğinde sunulması kültür ekolojisinin bakış açılarını yansıtmaktadır. Âşıkların ayrıca icra ortamlarında geleneksel kurallara ve yapılara uygun olarak kendi ürünlerini sazıyla sözüyle dinleyicelerle etkileşimlere girerek ifade etmeleri ekolojik anlamda ortak-yaşamcı ve büyük bir bütünün parçaları olma diyalektiğini tamamlamaktadır. Bu şekil-

de bir etkileşimli iletişim, söz, ses, müzik, düşünce, varlık, geçmiş, gelecek bütünselliğinde hem içerisinde bulunulan dünya mekânı hem de bu mekânla etkileşimlerin değişik yüzlerini adeta bir kilim gibi örmüş olacaktır. Bu kilimde yer alan nakış/motif, renk vb. unsurların çözümlenmesi ile kullanılan renklerin ekolojik olarak ne tür algılara dayandığı, doğal dünyadan nasıl elde edildikleri ve üzerine işlenen motiflerin ilgili doğada ne tür olgulara karşılık gelmiş olabileceği yorumlanabilecek ve ilgili kültürün ekolojik boyutu yakalanabilecektir.

Âşık Feryadi; "söndü bal yapan petekler / kovanlarda arı kalmadı / kayıp oldı hep gerçekler / doğrunun yeri kalmadı…" (Özarslan, 2001: 386) derken, doğal hayatın biribirine bağlı örüntülerden oluşan bir bütün olduğunu ifade etmektedir. Bugün bilinmektedir ki, arılar hayatın döngüselliğini ve yeniden üretimini sağlamada çok önemli varlıklardır. Arıların sönmesi/yok olması, yaşam gerçekliğinin kayıp olduğu bir anlayışa delalet etmektedir. Sözlü şiir örneğinde bu bilginin yer alması ve doğruyla gerçekle böylesi bir ilişki kurulması günümüzde ekolojik sorunlar olarak değerlendirilen çok boyutlu düşünsel alana uygun söylemler olmaktadır. Her varlık bütünsel ortak bir yaşam formu içerisinde yer almaktadır. Kendi varoluşları gereği yaşamlarını devam ettiren bu varlıklar, hayatın oluşmasında ve devam etmesinde kendi özlerine uygun işlevler yerine getirmektedirler. İnsan varlığı, bu varoluş koşulunda içerilen ontolojik bilginin hikmetine ermelidir, aksi takdirde uslanmayan insan, gerçekleri ve doğruyu kaybedebilecek kendi kovanı olan doğal dünyayı söndürebilecektir/yok edebilecektir.

Sonuç

Türkülere ve âşık şiirlerine ekolojik bir perspektiften bakınca Türk kültürünün içerisinde bulunduğu doğayla etkileşim süreçleri çözümlenebilecektir. Şiir metinlerinin içsel müziği ve anlam içeriği ile müzikal ifadeleri bu şekilde kültürel bağlamında incelemekle Türk kültür ekolojisinin dünyada olmakla/bulunmakla ilgili algılarını ve kendi ekosferiyle ilişki kurmada üretmiş olduğu bakış açılarını açığa çıkarabiliriz. Bu makalede seçtiğimiz türkü örneklerini ve halk şairlerinin üretimlerini yorumlarken iki ayrı yöntemden yararlandık. Kültürel çerçevede türküleri yorumlamak için etnomüzikolojinin kültürde müzik yani daha büyük bir bütünün parçası olarak müziği inceleme yöntemini kullanarak, Türk kültürünün doğayla işkisini yorumladık. Ezgili icralarında âşık şiirini de bu bağlamda ele alırken aynı zamanda şiirsel ifadeleri ekolojik felsefe anlamına gelen derin ekoloji yaklaşımının ekosefe olarak adlandırdığı epistemolojisi bağlamında değerlendirdik. Bu yorumlamayı eko-eleştiriye olanak verecek şekilde, ekolojik yaklaşımlardan derin ekoloji yaklaşımının ilkeleriyle koşutluklar arayarak belli bir şemaya uygun olarak yaptık. Göçer-evli bir yaşam geleneğinden beslenen Türk kültür ekolojisinin bu şekilde bir hayat tarzı sürmesi sonucu geçtiği coğrafyalardaki doğal varlıklara duyarlı olduğu, empati geliştirerek tüm yaşam formlarıyla özdeşlikler kurmuş olduğunu söyleyebiliriz. Ortak-yaşamcı bütünsel bir ilişki temelinde bütün varlıklara *kut* atfeden dünya görüşü, animist inanç sisteminde ve mitolojik yaratılarında doğal fenomenlere yer vermektedir. Dağ, kuş, ırmak, göl, su, ağaç, toprak bu bağlamda özsel varlıklarında değerli, kutsal kabul edilip hürmet görmektedirler. Türküler, halk müziğinin sanatsal iletişimine

olanak veren folklorik yaratılar olarak metaforik anlatımlarında, imaj ve sembollerinde ekolojik bütünselliği yansıtmış olmaktadırlar. Türkü metinlerinde doğal varlıklar yer bulmakta, konuşup konuşturmaktadırlar. Bağlama/saz, müzikal sesleri vererek bu bütünselliğe katılırken, kendisini var eden "dut ağacını" da bu söylem evrenine katmaktadır. Müzikal çalgısından, icracı/üretici âşığına, bitki ve hayvan varlığından coğrafi işaretlere kadar tüm ekoloji, birlikte türkü evreninde yer almaktadırlar. Derin ekoloji yaklaşımının doğa/ekoloji merkezli anlayışı türkülerde ve halk şairlerinin üretimlerinde vücut bulmaktadır denilebilir. Ekolojik bilgeliği kodlayan türküler ve âşık şiirleri aynı zamanda bu değerlerin taşıyıcısı olma ve aktarma/sonraki kuşaklara bu bilgeliği öğretme işlevlerini de yerine getirmektedirler.

Farklı ekolojik yaklaşımlarla karşılaştırmalı olarak ve daha fazla türkü örneğiyle yapılacak çalışmaların daha kapsamlı değerlendirilmelere olanak tanıyacağı açıktır. Türkülerin söylenmesinde icracıların icra anında dinleyici tepkilerini ve bu sırada gerçekleşecek etkileşimli iletişimi de gözetecek bir şekilde ve müzikal performansa eşlik eden sunumlarıyla birlikte aynı zamanda halk danslarını da çözümlemelere katacak tarzda bağlamsal incelemelerin konunun anlaşılmasında daha faydalı olacağını düşünüyoruz. Çalışmamızın bu yönde yapılacak çalışmalara bir giriş, küçük bir katkı olarak değerlendirilmesini umuyoruz.

Kaynaklar

Ateş, A. (2016). *Türkmen anarşizmi.* İstanbul: Öteki.

Başgöz, İ. (1992). *Karac'oğlan.* İstanbul: Indiana Üniversitesi ve Pan.

Başgöz, İ. (2008). *Türkü.* İstanbul: Pan.

Binyazar, A. (Ty). *Uzun ince yolda Âşık Veysel –Hayatı, sanatı, eserleri üzerine bir inceleme-.* İstanbul: Tel.

Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü.* Ankara: Akçağ.

Çobanoğlu, Ö. (2010). Türkü olgusu bağlamında türkü ve şarkı -Terimlerin etimolojisini yeniden tanımlama denemesi-. *Türk Yurdu*, S. 30(269), ss. 46-49.

Çobanoğlu, Ö. (2015). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş.* Ankara: Akçağ.

Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin ana hatları.* İstanbul: Kabalcı.

Des Jardins, J. R. (2006). *Çevre etiği -Çevre felsefesine giriş-.* R. Keleş (Çev.) Ankara: İmge.

Devall, B. (1994). Ekolojik benliğimiz. G. Tamkoç (Haz.), *Derin ekoloji* (ss. 43-56). İzmir: Ege.

Elçin, Ş. (2004). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ.

Ferry, L. (2000). *Ekolojik yeni düzen.* T. Ilgaz (Çev.) İstanbul: YKY.

Garrard, G. (2016). *Ekoeleştiri -Ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar-.* E. Genç (Çev.) İstanbul: Kolektif .

Hassan, Ü. (1986). *Eski Türk toplumu üzerine incelemeler.* Ankara: V.

İhsani, Â. M. (1990). *Çağlayan dere.* Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi .

İnan, A. (2017). *Tarihte ve bugün Şamanizm -Materyaller ve araştırmalar-.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kalafat, Y. (2005). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri.* Ankara: Babil.

Kaplan, A. (2008). *Kültürel müzikoloji.* İstanbul: Bağlam.

Malinowski, B. (2016). *Bilimsel bir kültür teorisi.* D. Uludağ (Çev.) Ankara: DoğuBatı.

Melikoff, I. (2010). *Hacı Bektaş -Efsaneden gerçeğe-.* T. Alptekin (Çev.) İstanbul: Cumhuriyet.

Mellor, M. (1993). *Sınırları yıkmak -Feminist yeşil bir sosyalizme doğru-.* O. Akınhay (Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Merriam, A. P. (1964). *The anthropology of music.* Evanston, Illinois: Northwestern University.

Mirzaoğlu, F. G. (2005). Türkülerde mitolojik unsurlar. *Türkbilig*, S. 10, ss. 34-53.

Naess, A. (1995). The deep ecological movement some philosophical aspects. G. Sessions (Ed.), *Deep ecology for the twenty-first century* (ss. 64-83). Boston, London: Shambhala.

Özarslan, M. (2001). *Erzurum âşıklık geleneği.* Ankara: Akçağ.

Özarslan, M. (2010). Geleneksel müzik ve türküler üzerine. *Türk Yurdu*, S. 30(269), ss. 53-57.

Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve doğaya hükmetmek.* B. Ertür (Çev.) İstanbul: Metis.

Şatıroğlu, Â. V. (1974). *Dostlar beni hatırlasın*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Elektronik kaynaklar

Allen, A. S. (2011). Ecomusicology: Ecocriticism and musicology. *Journal of the American Musicological Society*, S. 64(2), ss. 391-394. (Erişim: 28.01.2020) (https://www.jstor.org/stable/10.1525/jams.2011.64.2.391)

Balıkçı, Ş. (2018). Şahmeran efsanesi ve yılan tılsımlarının psikanalitik açıdan değerlendirilmesi. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, S.1, ss. 53-64. (Erişim: 03.02.2020) (https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/463667)

Enveri, E., Özkaya, İ., Alin, K. (2011). Âşıklık g*eleneği ve Murat Çobano*ğlu (Hayatı, sanatı ve ş*iirleri)*. Kars: Kars Belediyesi. (Erişim: 15.01.2020) (https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=20963)

Schippers , H., Bendrups, D. (2015). Ethnomusicology, ecology and the sustainability of music cultures. *The World of Music, new series*, S. 4(1), ss. 9-19. (Erişim: 15.01.2020) (https://www.jstor.org/stable/43561463)

http://www.trtnotaarsivi.com/thm_detay.php?repno=1363&ad=BEN%20B%DDR%20KAVAK%2YOL%20%DCST%DCNE%20B%DDTEREM (Erişim: 03.02.2020).

http://www.trtnotaarsivi.com/thm_detay.php?repno=1264&ad=E%DE%DD%D0%DDN%20ALTINDA%20%C7%DDFT%20%DDLAN%20%D6TER) (Erişim: 03.02.2020).

https://www.youtube.com/watch?v=PWOCEDFsyA4 (Erişim: 28.05.2020)

https://www.youtube.com/watch?v=H6WZFnBFWLQ (Erişim: 28.05.2020)